

Christopher Hitchens

Katastrofičar

Opsjednuta znanstvena fantastika J. G. Ballarda

U povodu izdanja:
The Complete Stories of J. G. Ballard
W. W. Norton, 2009, 1216 str.

U proljeće 2006., na *Hye-on-Wye book* festivalu, za večerom sam upoznao Sir Martina Reesa, profesora kozmologije i astrofizike na Sveučilištu Cambridge, nositelja arhaična naslova kraljevskoga astronoma (*Astronomer Royal*). Trebao je u čast pokojnog profesora Josepha Rotblata održati predavanje koje je kasnije objavljeno pod naslovom *Dark Materials*. U uzbudljivom razgovoru izrekao je sljedeću misao:

Većina obrazovanih ljudi svjesna je da smo posljedica gotovo četiri milijarde godina duge darvinističke selekcije, ali su mnogi skloni povjerovati da su ljudi nekakva kulminacija tog razvoja. Međutim, naše Sunce je tek na manje od pola puta svoga postojanja. Oni koji će za šest milijardi godina gledati nestanak Sunca, neće biti ljudi. Bilo koje biće koje će tada postojati, od nas će se razlikovati baš kao što se mi razlikujemo od bakterije ili amebe.

Među mnogim pitanjima koja su mi smjesta pala na pamet, bilo je i ovo: postoji li proza koja bi se mogla uzdići na razinu tako zapanjujuće realnosti? (Samo je jedan romanopisac, Julian Barnes, bio dovoljno pogođen da Reesov odlomak uvrsti u knjigu, ali bilo je to u njegovoj proširenoj, nefikcionalnoj knjizi sjećanja na smrt, *Nothing to Be Frightened Of*). Ipak, ubrzo sam dokučio da zapravo postoji pisac koji bi te riječi mogao čuti ili pročitati sa staloženošću, čak i zadovoljstvom, a to je J. G. Ballard.

Njemu je potpuno razumljiva, čak i dobrodošla mogućnost bilo kakve mutacije ili preobrazbe, pa i takve nepredviđenosti u kojoj bi se spremno mogla zamisliti zemaljska kugla nakon našeg odlaska, s mrtvim Suncem ili bez njega.

Kao jedan od onih koji nikada nisu bili skloni, nego su čak bili i podozrivi prema takozvanoj znanstvenoj fantastici (sljedbenici toga kulta uzaludno se prepiru treba li ga nazivati "SF" ili "sci-fi"), nisam bio spreman ni da me se dojmi pohvala Kingsleija Amisa da je Ballard "najimaginativniji nasljednik H. G. Wellsa". Prirodni svemir već je i sam po sebi isuviše složen, zastrašujuć i impresivan, a da bi mu trebali još i neki djetinjasti dodaci u obliku svemiraca i super-oružja: u međuplanetarnom žanru čak je i C. S. Lewis pisao lažnije no što je to inače normalno činio. Slušajući me kako o tome uzaludno mrđam već 30 godina, Amis sin (koji je ovu zbirku obogatio izuzetno lucidnim predgovorom), bez riječi mi je pružio *Potopljeni svijet* (*The Drowned World*), *Dan vječnosti* (*The Day of Forever*) i, malo za promjenu, *Sudar* (*Crash*). Svaka od tih knjiga bi postigla željeni cilj.

Usprkos tome, Ballard je širokoj publici nesumnjivo najpoznatiji po svom relativno "normalnom" romanu *Carstvo sunca* (*Empire of the Sun*), i po njemu snimljenom filmu Stevena Spielberga. Neke od njegovih privrženika je utukla prozaičnost tog uratka, dakle kvazi-autobiografskog izvještaja o 13-godišnjaku, zatočeniku japanskog internacijskog logora u Šangaju. Međutim, čitajući tu knjigu, nije moguće ne uočiti kakve je klice to iskustvo usadilo u odraslog Ballarda. Vidjeti kako se nekoć bogati grad sveo na prosjaštvo i prazninu, biti danomice u potrazi za hranom i lijekovima, gledati kako se stari europski poredak bru-

talno i djelotvorno urušava, uočiti da se ljudski život može sa svim obično ugasiti i gledati ratne strojeve kako kruže i poniru po prenapućenom nebu: kakve li naobrazbe! A ne treba zaboraviti ni da je mladi Ballard bio oduševljen vijestima o atomskom zatiranju Hiroshime i Nagasakija, pa ga taj osjećaj čini sigurno jedinstvenim među poslijeratnim piscima. U ovu je zbirku uvrštena i izuzetno snažna priča iz 1977. *Vrijeme mrtvih* (*The Dead Time*), svojevrsna predigra *Carstvu* – Ballard više voli tako nazivati tu knjigu – u kojoj mladić, pušten iz japanskog zarobljeništva, opustošenim krajolikom vozi kamion pun leševa i završava dajući komadić vlastitog razderanog mesa izgladnjelom djetetu.

Čitatelji Ballardovih memoara *Čuda života* (*Miracles of Life*) – knjige tek malo, no ne sasvim obmanjujućeg naslova – ubrzo će razabrati da je svoje ratne šangajske traume razgradio u tri povezana kraka. Kao mladić u poslijeratnoj Engleskoj prvo je naletio na Freuda, potom na nadrealiste. Ta je dva susreta opisao kao razorna, jer su ga podučila onomu što je već znao: vjera je prezira vrijedna glupost, ljudska bića nedvojbeno uživaju biti okrutna, a naša vrsta je sklona, i kadra egzistirati s najgrotesknijim apsurdima. I onda nije nimalo neprirодно da je Ballard kao student gorljivo pohađao predavanja iz anatomije, provodeći dragocjeno vrijeme s leševima, od kojih su neki, za života, bili požrtvovalni profesori te katedre. Začudujući broj njegovih kraćih djela na tragu je inspiracije *Sudara* (*Crash*), također ekraniziranog – redatelj je ovaj put David Cronenberg – s morbidnim i gotovo nježnim opisima “obrisa rana”, rasjekotina, lomova i drugih nevolja mesa i kostiju. Fasciniran mogućnošću pogibije u prometu i gotovo zatravljen ubojstvom Johna Kennedyja, Ballard je stvorio tematski niz pod nazivom *Izložba grozota* (*Atrocity Exhibition*), koji je djelomice i ovdje prikupljen, u kojem su sudari, ejakulacije i slavne osobe okupljeni u žestokoj mješavini Erosa i Tanatosa. Zbog čudačke upotrebe te formule koja nikad nije zakazala, a koju je Ballard proglasio “pornografskom znanstvenom fantastikom”, nakratko ga se odrekao njegov američki nakladnik, no ako ćete *Ubojstvo Johna Fitzgeralda Kennedyja razmotreno kao motorni spust* (*The Assassination of John Fitzgerald Kennedy Considered As a Downhill Motor Race*) ili *Zašto želim pojebati Ronaldu Reagana* (*Why I Want to Fuck Ronald Reagan*) čitati u potrazi za seksualnim zadovoljenjem, mora da ste iznureni poremećajima o kojima ovaj recenzent ne može ni sanjati. Obje priče su, međutim, uspjele biti smrtno smiješne.

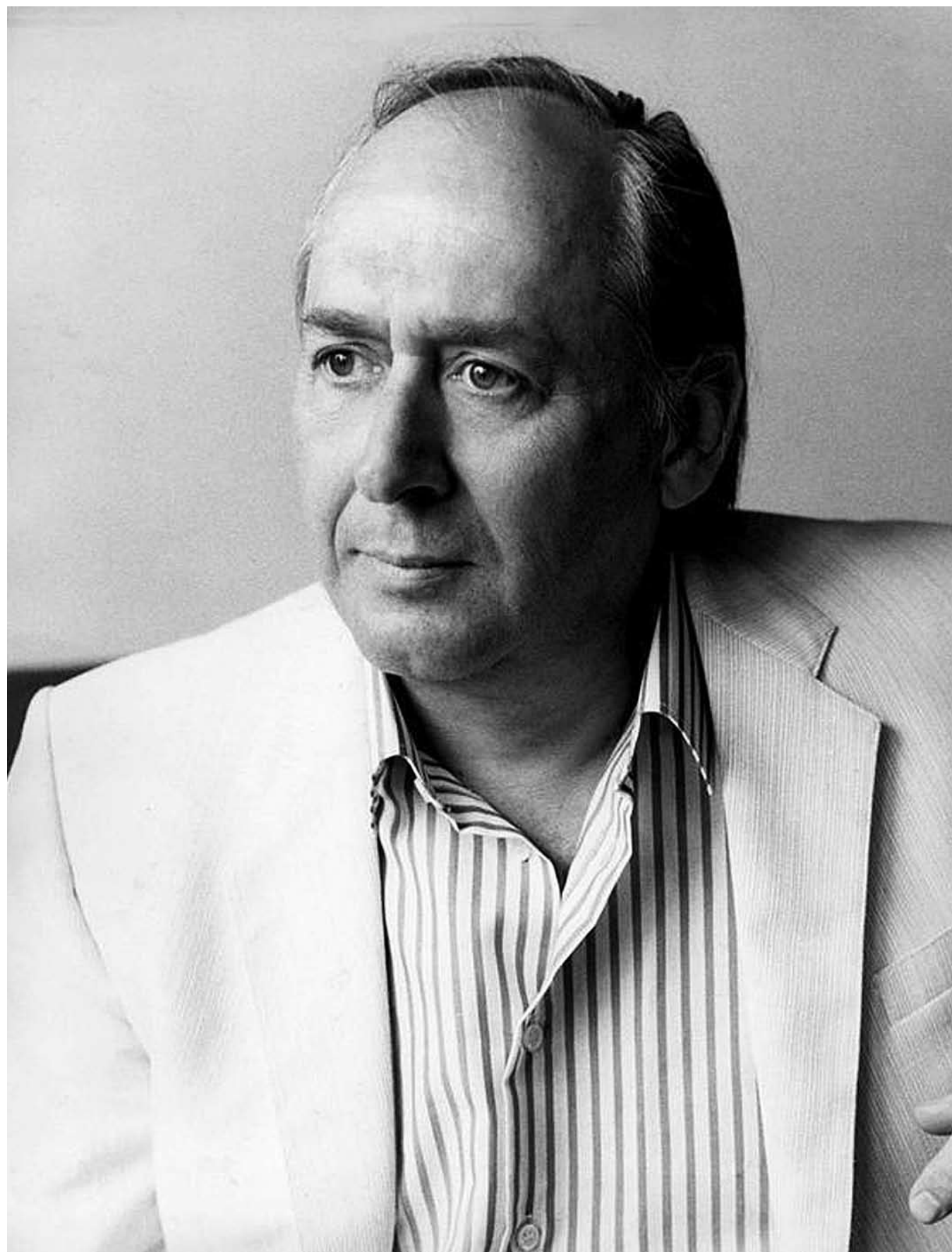
Plan za ubojstvo Jacqueline Kennedy (*Plan for the Assassination of Jacqueline Kennedy*), druga je rana priča (ovdje nije objavljena: tvrdnja da je ovo izdanje “sabrano” donekle vara), koja otprilike istim stilom izaziva smiješnu zbrku samim novinskim isječcima, čije je lešinarsko praćenje njezina života Ballard namjeravao izvrći ruglu. Napad je poveo Randolph Churchill, zahtijevajući kažnjavanje malog časopisa koji je to objavio. Taj “skromni prijedlog” pruža jedan od mnogih ključeva otkrivanja izvora Ballardova nadahnuća, a to je, u ovom slučaju, sasvim jasno, Jonathan Swift. God. 1964. je čak napisao i ultramakabrističku priču *Uto-*

pljeni div (*The Drowned Giant*), o tome što se zbiva kad se na plaži “pet milja sjeverozapadno od grada” pojavi lešina lijepog, ali dičovskog čovjeka. Lokalni Liliputanci smisle jeftine, ali i maštovite načine kako će oskrvnuti i unakaziti tijelo prije no što ga počnu sjeckati za suvenire i na kraju otapati u velikim bačvama. Moglo bi se to okarakterizirati kao mikrokozmički ideal Ballardove fantastije, u kojoj sudjeluje nadnaravno – “Guliver” je prijazan kao golemi mesnati kip utemeljen na Praksitelovu opusu – baš kao i frojdovsko: “kao da je sakaćenje tog beživotnog diva oslobodilo iznenadnu navalu potisnute zlobe.” Po obrascu mnogih drugih priča, pripovjedač poprima ton patologa koji diktira hladni izvještaj sirove anatomije. Samo jedan izričaj, “divovska naplavina” (*colossal wreck*), posuđen je od Shelleyeva *Ozymandiasa*, što je možda najbliže čime se Ballard ikada približio romantičarima.

Još jedan, bliži literarni izvor priskrbljen je imenom – Traven – osamljenog lika u *Završnoj plaži* (*The Terminal Beach*). To je prva od dvije priče – druga je *Popodne na plaži Utah* (*One Afternoon at Utah Beach*) – u kojima Ballard stvara imaginarij od urušenih prizora Drugog svjetskog rata. Poput suvremenih, ali praznih gradova s brojnim sablasnim blokovima s tornjevima (opsjednut je tornjevima svih vrsta) i napuštenim bazenima, tako su pacifičke i atlantske plaže i dalje prekrivene betonskim blokovima i bunkerima, predstavljajući idealni ambijent balardske pustoši. Plaža u prvoj priči ima i dodatnu prednost kao mjesto uništavajućeg nuklearnog pokusa. Sablasni oblici davno već mrtvih Japanaca i Nijemaca mogu načas bezdušno zatreperiti prije uništenja.

Ballard ne spada među najcitiranije autore, jer mu treba dosta vremena da postavi scenu, a i zbog toga što je najdjelotvorniji u korištenju dijaloga. No, kadar je proizvesti pažnje vrijedne izričaje i slike. Osobito pomno promatra oči. Na stranicama priče *Kipari oblaka s Koralja D* (*The Cloud-Sculptors of Coral D*) saznajemo da “sjećanja, karavele bez jedara, prelaze sjenovitu pustinju njenih iscrpljenih očiju”, a da patuljak, Petit Manuel, tu istu ženu promatra “očima nalik na zgaženo cvijeće”. Cijela ta priča je natopljena jezovitom ljepotom dok krila jedriličara oblikuju čuda iz kumulusa, a neki pilot-estet “lebdeći oko oblaka, odsijeca njegovo tkivo. Mekano runo pada po nama na hladnoj kiši.” Okrutna, kapriciozna ljepotica, koja postaje bogata pokroviteljica te umjetnosti, ne obazire se na možebitne ljudske žrtve: “Na njenom je licu dijagram kostiju otkrivao geometriju ubojstva.”

Ballard se preraspisao, osobito nakon što mu je iznenadnom smrću voljene žene valjalo zbrinuti troje djece, premda ne volim baš reći da je pisao previše. (Ova knjiga ima gotovo 1 200 stranica.) Ipak, nekim bi pričama dobro došlo dotjerivanje i zgotavljanje. U *Posljednjem svijetu gosp. Goddarda* (*The Last World of Mr. Goddard*), nadglednik u robnoj kući drži u kućnom sefu kutiju s mikrokozmom svoga grada, zajedno sa živim i aktivnim ljudskim likovima. Svake večeri može promatrati što svi oni rade i idućeg

dana koristiti to saznanje. Isprva sam bio iznenađen da tu prednost nikada nije iskoristio za praćenje seksualnih odnosa, ali sam onda zamijetio da je Ballard na čudan način onemogućio da njegove pomno prućene minijature budu prisluškivane, pa tako go-sp. Goddard zapravo nije imao pojma što se zbiva. Kao u nekom samo djelomice govornom filmu, tom je scenariju isprana njegova inicijalna snaga. Ali to nadoknađuje nekoliko priča, koje su čista *jeu d'esprit*, i u kojima šarm dosjetke ne dopušta ni najmanju naznaku nečeg zloslutnog ili zlosudnog. Usprkos prijetećem naslovu *Prima Belladonna*, prve priče u zbirci, čitatelja će smjesta opčiniti i sama ideja cvjećarnice u kojoj blistavo različiti cvjetovi predstavljaju žive dublere glazbenika i opernih pjevača (primjerice "tankoćutna sopran-mimoza") i gdje se vlasnik te teško-održive "kloroflorističke" ustanove na kraju suočava s "audio-vegetativnim Sudnjim danom".

Ako tako bezazlena sredina nije mogla otkloniti Ballarda od inzistiranja na apokalipsi u bliskim okruženjima, nije nimalo začudnomu se pretposljednja priča zove *Tajna autobiografija J. G. B-a* (*The Secret Autobiography of J. G. B.*). Većinu svog života naš je veliki stručnjak za katastrofe proveo u svom domu u gotovo smiješno mirnom londonskom predgrađu Shepperton, zaklonjenom utočištu britanskih filmskih studija. Očito je uživao u pomisli da će se jednoga dana probuditi, ustanoviti da je jedino ljudsko biće na planeti, istražiti napušteni London, preći pustu Temzu, opljačkati benzinske crpke i samoposluživanja, a onda se zadovoljno odvesti kući. "B je bio spreman posvetiti se svom pravom poslu".

PREVEO: Ivan Ott

Izvornik – Christopher Hitchens: *The Catastrophist; The haunting science fiction of J. G. Ballard, The Atlantic*, siječanj-veljača 2010.
URL: <http://www.theatlantic.com/doc/201001/ballard>